

III

L'AFER MILLÀS-RAURELL I EL SEU FRACÀS

A Ginebra, en Josep Millàs-Raurell hi havia endegat un afer de publicacions. Jo ignorava de què es tractava però en Millàs Raurell era un català, un company de lletres, un home de món i encara que jo no l'ha via tractat gaire, avinentesa no gens estranya deguda al meu tarannà més aviat esquerp, vaig decidir anar a trobar-lo tot seguit. En la llista de telèfons vaig trobar l'adreça del despatx i sense més embuts vaig dir a la meva sogra:

- Vaig a cercar feina.

El meu to era menys humil que dies enrera. Ella em va reullar, com si fes un descobriment.

Però em sentia desanimadíssima, quasi desesperada. Poques vegades en la vida m'hi havia sentit tant. Jo mateixa no em reconeixia. On era aquella Aurora de catorze anys abans, la que es presentava a demanar feina a una agència de ninyones de servei, disposada a llogar-se en una família per satisfer la necessitat de menjar, cansada i avorrida de passar gana? Llavors, durant aquell esplendorós estiu ginebrí del 1938, foragitada de l'estatge de la meva sogra i cunyades, es tractava novament de continuar menjant, costum deplorable que ens obliga a una sèrie de passes i de paraules penoses.

En Millàs-Raurell em rebia amb amabilitat. Abans d'oïr la meua complanta, m'invitava a prendre el te en un xamós establiment situat a la riba del llac Léman.

El te i les pastes eren exquisits, el servei perfecte i l'indret deliciós, el meu company amable i mundà. Les meves primeres paraules no s'adeïen amb res d'això.

- Si no em doneu feina en el vostre afer, no veig altre camí per a mi que el salt mortal al Ròdan des del Pont de la Machine.

En Millàs-Raurell coneixia prou bé Ginebra per a no ignorar que en aquella època el Pont de la Machine constituïa un lloc ideal per a suïcidar-se. L'ample i profund Ròdan, tot just eixit del llac, es dividia en dos braços, voltava la petita illa Rousseau, es precipitava amb fúria contra els obstacles que trobava; en aquest cas les rescloses del pont dit de la Machine, primer parany industrial que els homes dreçaven al gran riu llatí. Entrava impetuós per les comportes, passava i es precipitava de l'altre cantó convertit en muntanyes escumejants. Estrompassar la barana no era difícil i la caiguda del cos en el bramador, irremissiblement mortal.

- Concediu-me vint-i-quatre hores de temps i us daré una resposta, feia en Millàs.

Vaig suposar que ho havia de consultar amb algú o que li calia fer algun càlcul econòmic.

L'endemà passat començava a treballar a la seva oficina. Ho vaig anunciar a la meva sogra, la qual, en comptes d'alegrar-se'n va fer una incomprendible cara de prunes agres.

- Si les vostres germanes polítiques volguessin treballar també trobarien feina - comentava- però s'estimen més dedicar-se a les bones obres de la Parròquia.

- Si no ho han de menester fan santament de no treballar - vaig replicar.

- En general, les dones com cal no treballen.

Vaig suposar que jo no era una dona com calia i per això havia de treballar. Fins aleshores i ja de molt joveneta sempre havia treballat, cosa que per la meva sogra volia que mai no havia estat una dona com cal. En silenci, en vaig donar gràcies a Déu. Després, molt humilment, vaig demanar a madame Choffat el permís de continuar dormint a Vil.la Gilly mentre cercava una habitació a ciutat.

En qui primer vaig pensar era en madame Bovard la mare de la meva antiga companya de trio Ivonne Bovard. En plegar de la feina en vaig encaminar a la rue de la Servette nº 4 on jo vivia en 1924, quan monsieur Choffat estava tan enamorat de mi i allí mateix, a casa de madame Bovard, m'havia proposat ser la seva esposa. Però madame Bovard ja no vivia a la Servette. M'ho va dir una dona que em va obrir la porta. La nova adreça de madame Bovard era a la rue Michaelle Duerest a l'altra banda de la vila,

prop de l'Hospital Cantonal. Hi vaig anar l'endemà i vaig tenir la sort de trobar-la-hi. Madame Bovard se'n va tirar als braços. Havia romàs sola al món, divorciada del seu marit l'empenitent embriac i abandonada de la nineta dels seus ulls, l'adorable Ivonne. Madame Bovard plorava a llàgrima feta en evocar la fugida de la seva filla a Rússia en companyia d'un comunista actiu. D'Ivonne en tenia notícies. Sabia que era feliç, almenys ho deia. Treballava a Ràdio Moscó en les emissions de llengua francesa. Jo li vaig explicar el meu drama a Vil·la Gilly i madame Bovard va oferir-me el seu estatge. Ella s'havia llogat de cuinera i la dama que l'empleava desitjava que s'hi quedés a dormir. Si jo volia aprofitar el seu apartament podia disposar-ne. Però ella es reservava el dret de venir-hi de tant en tant. Era una solució per a mi. Jo pagaria únicament el lloguer de l'apartament, el gas i l'electricitat, total la resta m'ho deixava: llit amb roba i tot, atuell de cuina, servei de taula...

El canvi de decoració era desolador: el parc, els ocells, la flaire de fenc i l'espaiós paisatge que gaudia a Vil·la Gilly amb les muntanyes de la Savoia i la visió llunyana dels Alps Centrals, es reduïa ara a una finestra interior obrint a un pati ple de remor de ràdios i de converses populars, d'olor de sofregit i de cols bullides.^A Michaelle Duerest hi petava el sol del migdia, hi feia una calor terrible... Jo plegava del meu treball a les cinc de la tarda i em refugiava al nou estatge, on, sovint, plorava amargament el meu paradís perdut.

Em sentia molt agraïda a Josep Millàs-Raurell. En el seu afer m'havien donat una feina molt senzilla - mai no havia pretès que me'n donés una d'important -. En aquell moment el que importava pel damunt de tot era guanyar un sou que em permetés menjar i aixoplugar-me. El sou era minso - suposo que era el mínim que les lleis de la Confederació permetien assignar a un confederat - però la feina també era senzilla i jo sabia administrar. La vida me n'havia ensenyat ja des de la infància. Tenia una hora i mitja per a anar a casa, comprar i fer-me el dinar - invariablement un tros de carn i unes patates fregides - fregar els plats i tornar corre-cuita a la "Promenade du Pin" on estava situat l'afer Millàs-Raurell. El cap de la secció on jo treballava era en Ramon Sugranyes, exilat de Barcelona des del començament de la Guerra civil. Era un home intel·ligent i ben educat però mai no vam arribar a ésser amics ni bons companys, ja que a la feina i després de la feina, ambdós servàvem les degudes distàncies, distàncies que jo no vaig mai fer res per escursar - ell tampoc - jo era conscient del fossat que separava un savi d'un ignorant, un situat d'un insignificant. Sense cap mena de dubte, el que jo feia ho hauria pogut fer qualsevol i àdhuc aquesta modesta col·laboració, la compartia amb una noia que es deia Valèria Lintch, la qual encara em guanyava en coneixements lingüístics ja que era mig anglesa i mig russa.

La publicació d'en Millàs consistia, a cercar, recollir, triar i traduir en anglès i francès totes les lleis i decrets del món. Els caps

de secció eren tots advocats de diferents nacionalitats, homes versats en lleis, i, els col.laboradors i traductors, russos, xinesos, indús... L'afer d'en Millàs anava o no anava per bon camí - això a mi ningú no m'ho explicava - però en aparença era un afer seriós, intel.ligentment muntat i dirigit.

No recordo exactament els mesos que vaig treballar-hi, dissortadament no prou per a permetre'm fer alguns estalvis, encara que d'estalviar en sabia força i, no sé perquè, pressentia que aquella feina tampoc no duraria, igual com l'hospitalitat de la meua família política.

El drama va començar per la mort del pare d'en Ramon Sugranyes, en sufragi de l'ànima del qual es va celebrar una missa a Saint Joseph. Tot el personal de l'oficina hi assistia sense discriminació de cultes. Va fer d'acòlit del celebrant el secretari de redacció de la casa i la cerimònia va resultar lluïda i edificant. Però en tornar de l'església, en Millàs ens va cridar tots al seu despatx i un cop tots reunits i amarrats d'una gran expectació, en Millàs ens etzibà la la bomba. "Haviem d'anar tots al carrer". "No disposava de cabals ni per a pagar-nos la mesada que ens corresponia". Erem uns trenta, entre homes i dones, entre caps importants i empleats secundaris. De la sorpresa i desconcert tota la colla havíem emmudit. Un irlandès però va ésser el primer a recuperar la paraula. Va dir a en Millàs que si no ens indemnizava amb el sou d'un mes, com mana la llei, ell el denunciaria a les autoritats cantonals. En

Millàs li va replicar que podia denunciar-lo si això el consolava però que de cobrar no cobraria.

- Anireu a la presó, va cridar l'irlandès:

- Si això us acaba de consolar, aniré a la presó. Va fer en Millàs impassible. Però no cobrareu. Perquè d'allí on no n'hi ha no en rajar.

Després de la violenta sessió, cadascú se'n tornà al seu lloc però ja sense esma de treballar. Per què? En què havíem de treballar si la publicació ja no sortiria?

Va haver-hi desbandada general. Alguns ja no van tornar a l'oficina, altres i van tornar per ordenar o recollir alguns papers, jo, simplement per escalfar-m'hi. En Millàs ens havia dit que el local, amb calefacció i tot, estava pagat fins a fi d'any, els qui volguéssim podríem aprofitar-lo. Jo a casa madame Bovard no disposava de cap estufa, la tardor era humida i freda, la cuina massa gran i el gas massa car.

El local calefaccionat era una ganga que calia aprofitar per no passar, ja massa aviat, el fred intens que m'esperava aquell hivern quan el termòmetre baixaria fins a divuit graus sota zero. Però aquest terrible hivern encara no havia començat. Jo anava una estona cada dia al despatx de la Promenade du Pin, cercava un lloc solitari - altres fantasmes d'ex-empleats vagarejaven també per aquells indrets -. Jo hi redactava en francès el meu llibre sobre la guerra d'Espanya, obra mancada d'un real

interès - he pogut comprovar-ho trenta anys més tard - que no vaig mai tractar de publicar per respecte i fidelitat a la derrocada República. Les notes que jo havia pres de dia en dia des del començ de la guerra civil seguida de la revolució social, fins la meva arribada a Suïssa pel Juny del 1938, havien estat dipositades al consolat suís de Barcelona. Jo pretenia que la valisa diplomàtica les passés, però el cònsol m'havia fet comprendre que el document era massa comprometedor. "En temps de guerra", m'explicava el cònsol, "les valises diplomàtiques ~~diplo~~ no són respectades". "Resulta compromès arriscar-s'hi". "Però podeu estar segura que sense el vostre permís escrit, les notes no sortiran del cofre fort del consolat".

Una comissió de la S. de N. havia anat en l'endenig a Barcelona. Per mediació dels Porta - en Pierre era o havia estat canceller al consolat d'Espanya a Ginebra - jo havia pregat a un dels membres que formaven dita delegació, que em portés les notes. La gestió havia fracassat segurament per manca de voluntat d'aquell a qui jo ho demanava. Però un bon matí trucaren a la porta de casa meva, a Michaelle Duerest i l'estimada figura d'en Nicolau d'Oliver apareixia al replà amb el seu capell fort, la seva corbata de llacet, el seu mig somriure de llavis prims, el seu mirar blavós de miop darrera la lluisor de les ulleres. Després d'una exclamació de sincera alegria, i d'una forta encaixada, jo l'havia fet entrar a la cuina, on, sense perdre temps, encenia el fogó de gas perquè

el meu visitant pogués seure i parlar sense passar fred.

En Nicolau i jo no havíem parlat de la guerra. Un gran pudor i una immensa desolació ens ho privava. Ell em lliurava uns plecs de paper:

les meves notes sobre la guerra.

- Us porto això!

- Gràcies!

M'havia dit que venia de París. A Ginebra hi estava de pas. Més havíem de tornar a trobar-nos-hi.

Llavors tot just començava per a mi un dels períodes més difícils i penosos de la meua vida, el que podríem anomenar modestament "fer de paràsit" actitud que fins aleshores havia pogut evitar. Per a no morir-me de gana i de fred, menjava i m'escalva sovint de gorra. No imagineu però que vaig lliurar-m'hi enterament i sense lluita. El meu desig era treballar i no tenia cap pretensió intel·lectual o social. Aspirava simplement a guanyar-me la vida, fos com fos, mentre el treball pogués realitzar-lo honradament amb el front alt i a la llum del dia.

Jo en aquell moment, de cara a l'hivern 1938-1939, comptava amb alguns amics a Ginebra però cap d'ells no podia procurar-me treball. En el mateix afer d'en Millàs jo me n'havia fet dos o tres entre els quals un jove intel·ligentíssim advocat d'origen espanyol. Aquest noi m'havia presentat els seus pares: Pierre i Maria Portas. Ell, mallorquí, ella belga però de pares també d'origen espanyol. Pierre i Maria Portas són, malauradament, morts, però no en la meua memòria. En aquelles hores difícils, ells van ésser per a mi, els més hospitalaris i

afectuosos dels amics. Aquesta trista separació m'ha deixat un buit a l'esperit que cap altra amistat no omplirà.

Una altra bona amistat contreta en l'afer Millàs és la de Pierre Subilia un advocat suís en el despatx del qual - sempre dintre l'afer Millàs - jo havia treballat unes setmanes. Pierre Subilia no era un meridional comunicatiu però després del fracàs Millàs-Raurell vam prendre el costum d'escriure'ns. Tot el que no deia de paraula, Subilia ho expressava admirablement bé amb la ploma. Era un home d'una gran sensibilitat poètica i filosòfica però la nostra amistat era massa intel.lectual per a omplir aquells moments difícils que jo vivia.

La que m'unia amb Valèria Linch tampoc no era prou ferma per a servir de puntal a la meva solitud, al meu gran desvaliment. Valèria Linch era una criatura intel.ligent i noble però molt més jove que jo i amb els seus problemes particulars, sentimentals i econòmics.

A la meva família política no els vaig fer saber el daltabaix de l'afer Millàs perquè el cor em deia que secretament se n'alegrarien i exteriorment me n'haurien donat la culpa. És a dir, haurien compost una versió per a ésser comentada en família en la qual es donaria per cert que només jo era la que n'havia anat al carrer, o, pitjor encara, que aquell negoci era el d'un roig i fatalment havia d'anar a mal borràs com totes les coses dels rojos.

Un dia dels darrers de l'estiu, jo havia anat a casa madame veuve

Choffat a veure si tenien carta del seu fill monsieur Choffat, per a mi. La meva sogra amb va rebre amb molta fredor. No em va invitar a entrar en la casa. Van restar al jardí. No m'havia preguntat ni com m'anava la feina de despatx ni com vivia a casa de madame Bovard. Era un cap al tard quiet i serè. El fenc, com sempre, embaumava l'aire, la temperatura era dolça, el paisatge ample i llunyà amb els Alps Centrals blancs de neu ben visibles. Jo no havia sabut retenir un sospir de recança mentre m'omplia els pulmons d'oxigen.

- Aquest indret és meravellós!

- Oh! els seus diners costa! havia estat la convincent i ràpida resposta de la meva sogra. Com si tenir diners per a mantenir una finca de l'embergadura de Vila Gilly amb el seu jardí, els seus arbres fruiters i el seu parc fos un present del cel, un privilegi dels bons i el maldar en un afer de traduccions, viure en un barri obrer en una casa estreta i xafagosa, fos el càstig de Déu aplicat als dolents o sigui als pobres.

Jo havia apuntat en un paper el número del telèfon de l'oficina de Millàs, el lliurava a madame Choffat preguntant-li que em telefonés si arribava una carta del meu marit.

M'ho va prometre. I sense oferir-me una tassa de te, sense invitar-me a sopar o a dinar un dia qualsevol de la setmana, la meva sogra m'acomiadà acompanyant-me fins al portal del jardí amb un sec Aurevoire.

Pocs dies després em telefonava que hi havia carta de monsieur

Choffat per a mi. En sortir del despatx jo havia pujat fins a Vil.la Gilly on hom em lliurava un full de paper sense sobre, de procedència misteriosa i contingut desolador. La missiva de monsieur Choffat deia poc més o menys: "Estimada Aurora. Lamento que la meua mare t'hagi pregat d'abandonar Vil.la Gilly. M'havia promès que t'allotjaria i alimentaria mentre jo no pogués reunir-me amb tu. I ara em pregunto ¿què deus haver fet perquè ella hagi decidit de trencar la seva paraula? Jo no puc enviar-te cap diner. Només puc aconsellar-te que tractis d'ésser més prudent i conservis les bones relacions amb la família".

La família! Després d'haver-me tancat la porta sense preguntar-me on aniria a viure i com m'ho faria per a menjar, podia jo continuar considerant aquelles senyores la meua família? Qualsevol dels meus nous amics, sobretot els Portas, els Collet i els Ingouville, que jo havia acabat per visitar, m'eren més família que la del meu marit. I jo no comprenia que aquest, després d'haver viscut onze anys amb mi íntimament, em proposés representar l'absurda comèdia de l'afecte familiar, quan la pretesa família es comportava amb mi com un estrany. Per respecte i consideració a monsieur Choffat, que jo considerava encara el meu marit, jo anava a tractar de no trencar obertament amb aquesta família a la qual no m'unia res, ni la sang, ni l'afecte, ni les idees, ni els gustos, ni els interessos sempre he estat incapaç de fer res per interès. Probablement, si jo m'hagués mostrat humil, obedient, oportunista respecte a la diguem-ne

família, n'hauria tret algun escadusser profit. Però jo això no ho podia fer, de la mateixa manera que no podia enfilar-me parets amunt ni volar per l'espai. No era una qüestió d'orgull, ni d'obstinació, ni de manca de voluntat, sinó una qüestió de naturalesa. Com també era una qüestió de na turalesa - la de monsieur Choffat - creure que jo podia fer-ho només perquè els seus parents m'ajudessin a viure.

L'ajuda alimentària fins i tot podia sol·licitar-la de la confederació usant de la meva condició de repatriat però l'esperança de trobar treball m'encoratjava a retardar aquesta penosa diligència fins que ja no pogués més, quan la gana i el fred reduïssin aquella resta de dignitat que no ens permet demanar almoïna ni oficial ni particular.

Un dia, aviat del matí, va venir a veure'm un inspector de policia. Era jove i respectuós. Em va preguntar per què no m'havia presentat a l'Hotel de Ville a fer la meva inscripció com manen les lleis de la Con federació que jo no devia ignorar.

- Vós no sou ciutadana de l'Estat de Ginebra, no? fa.

- Sóc del de Berna, de Soubay, en el Jura Francès.

- Com a confederada heu de menester a Ginebra un permís de residència. Per què no us l'haveu procurat?

- És molt senzill, li explicava jo somrient, encara que **amb** certa amarguesa. Si no m'he presentat a "l'Hotel de Ville" és perquè ja sé que em demanareu diners.

- Oh no gaires, feia l'inspector, crec que són tretze francs ~~per~~ cinquanta per any.

- Amb tretze francs cinquanta menjo tretze dies i mig, replicava jo.

L'inspector brandava el cap preocupat.

- De totes passades, aneu-hi. Expliqueu-los que heu de viure amb un franc per dia. Una cosa o altra endegaran per ajudar-vos.

Hi vaig anar. Explicava al funcionari encarregat dels permisos de residència, el mateix que ja havia dit a l'inspector.

- En aquest cas us haveu d'adreçar a la vostra comuna d'origen. Allí us passaran un tant que us permetrà menjar i us procuraran llenya per escalfar-vos.

Mentre el funcionari parlava jo m'imaginava aquell poblet perdut en els verals de les muntanyes juràssiques amb deu mesos d'hievern, dos metres de neu, voltat d'atapeïdes boscúries negres, poblat per supersticiosos i esquerps muntanyencs. -Que eren esquerps i supersticiosos ho havia après en una època durant la qual em consagrava a recollir i redactar llegendes dels diferents països que formen la Confederació Helvètica. La regio de l'Alt Jura, oferia a la curiositat de l'investigador les més dramàtiques i terrorífiques narracions populars tradicionals del país.

Amb un fons de sospir de recança que m'eixia de les pregoneses del

cor, vaig dir al funcionari que pagaria els tretze francs cinquanta que valia el permís de residència a Ginebra d'un confederat originari d'un altre cantó suís.

I ja em teniu ciutadana legal de Ginebra, el més francès, intel·lectual, lliure i atraient dels cantons suïssos, amb el permís oficial de morir-hi de gana, de contreure-hi una tuberculosi, de prostituir-m'hi o de suicidar-m'hi.